

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ЗАВГОРОДНЯ ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.34:338.2

**ІННОВАЦІЙНА ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ЕВОЛЮЦІЙНА СИНЕРГЕТИКА ТА ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ**

Спеціальність

08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дніпропетровськ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичної економії Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України (м. Дніпропетровськ).

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Тарасевич Віктор Миколайович,
Національна металургійна академія України Міністерства освіти і науки України (м. Дніпропетровськ), завідувач кафедри політичної економії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Бодров Володимир Григорович,
Національна академія державного управління при Президентові України (м. Київ), завідувач кафедри управління національним господарством та економічної політики;

доктор економічних наук, професор
Бажал Юрій Миколайович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економічної теорії;

доктор економічних наук, доцент
Липов Володимир Валентинович,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця Міністерства освіти і науки України, професор кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності.

Захист відбудеться « 13 » травня 2015 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.080.01 при Державному вищому навчальному закладі «Національний гірничий університет» за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19, ауд. 4/53.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19.

Автореферат розісланий «10» квітня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Європейський вибір України в умовах глибинних трансформацій світ-системи відкриває перед національною економікою принципово нові перспективи та можливості самоідентифікації у глобальному економічному просторі, інтеграції до нього на рівноправно-партнерських засадах, нарощування відтворювального потенціалу, підвищення рівня добробуту та якості життя населення. Зрозуміло, що практична реалізація зазначених можливостей вимагає довготривалих напружених консолідованих зусиль та економічного патріотизму українського суспільства у пошуку адекватних відповідей на жорсткі виклики сьогодення і подоланні регресивних тенденцій у всіх сферах суспільного життя.

Поточна кризова ситуація – це наслідок довгострокової, переважно екзогенної детермінованості національної моделі соціально-економічної динаміки, недооцінки ролі та значення фундаментальних наукових засад інноваційних механізмів удосконалення національної економічної генетики. За їх безпосередньою участю відбувається формування стратегічних підвалин соціально й екологічно орієнтованого розвитку національної економіки, забезпечення її руху у глобальному політико-економічному просторі через збереження та нарощування конкурентних переваг, еволюційно перспективних у межах обраної інтеграційної моделі.

Протягом останніх десятиріч саме інноваційна динаміка, орієнтована на якісні перетворення людинорозмірної реальності, формує передумови сталого зростання валового внутрішнього продукту світу, визначає вектори структурних зрушень глобальної економіки та підкорює собі її відтворювально-циклічні механізми. Безальтернативність інноваційного шляху самозбереження і саморозвитку в агресивно-конкурентному мінливому зовнішньому середовищі зумовлює високу актуальність проблем розширеного відтворення національного інноваційного потенціалу та інноваційного капіталотворення.

Дослідження інноваційної динаміки національної економіки базується на ґрунтовному гносеологічному фундаменті. Нове у різноманітті проявів, його роль в історії людства і забезпеченні економічного розвитку знаходилося у центрі уваги дослідників з самих витоків становлення соціально-економічної науки. Наукова спадщина таких видатних учених як Платон, Аристотель, Фома Аквінський, А. Серра, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Ф. Ліст, Б. Гільдебранд, О. Конт, К. Маркс, Ф. Енгельс, К. Менгер, Г. Спенсер, Л. Морган, Е. Дюркгейм, М. Вебер, А. Маршалл, Л. Уорд, Дж.-Б. Кларк, Т. Веблен, М. Туган-Барановський, В. Вернадський, М. Кондратьєв та ін., багато у чому визначила теоретичні основи сьогоденного наукового розуміння феномену інноваційної динаміки національної економіки.

Протягом ХХ-го - початку ХХІ-го ст. загальні теоретико-методологічні засади інноваційної динаміки, принципи, обмеження і механізми інноваційного розвитку соціально-економічних систем обґрунтували та поглибили у своїх працях такі відомі вчені як Д. Белл, К. Боулдінг, І. Валлерстайн, Дж. Гелбрейт, П. Дракер, А. Етціоні, Г. Іцковіц, Г. Менш, С. Меткалф, Р. Нельсон, К. Перес, М. Поланьї, М. Портер, К. Прахалад, Е. Роджерс, П. Ромер, У. Ростоу, Т. Сакайя, Р. Солоу, Е. Тоффлер, С. Уінтер, К. Фрімен, Ф. фон Хайєк, Г. Хемел, Е. фон Хіппель, Г. Чесбро, Й. Шумпетер та ін.

Вагомий внесок у дослідження та розв'язання наукової проблеми інноваційної макродинаміки у площині обґрунтування її змісту, рушіїв, людських, технологічних та інституційних факторів, ідентифікації пріоритетів інноваційного розвитку, розробки механізмів відповідної інноваційно-інвестиційної політики належить таким знайомим науковцям як О. Амоша, А. Анчишкін, Ю. Бажал, В. Базилевич, В. Бодров, М. Войнаренко, В. Геєць, М. Герасимчук, Р. Грінберг, А. Гриценко, Я. Жаліло, П. Єщенко, Г. Задорожний, А. Задоя, М. Зверяков, С. Ілляшенко, Б. Кваснюк, О. Лапко, В. Липов, І. Лукінов, В. Маєвський, В. Макаров, І. Малий, Л. Мельник, В. Осецький, Ю. Пилипенко, А. Покритан, В. Полтерович, Р. Пустовіт, В. Савчук, В. Тарасевич, Л. Федулова, А. Чухно, Л. Шинкарук, Л. Яковенко, Ю. Яковець та багатьом іншим.

Втім, при суттєвих досягненнях світової та вітчизняної науки в царині інноваційної макродинаміки слід зазначити, що чимало питань дотепер залишаються дискусійними і невирішеними, зокрема йдеться про: внутрішньо суперечливий тезаурус постнекласичної теорії інновацій; затінені ексклюзивами інноваційної практики закони, що визначають логіку інноваційних процесів та інноваційних метаморфоз макроекономічної системи; засади управління синергією інноваційних взаємодій економічних акторів і технології знаходження консенсусу їх інноваційних інтересів; невизначеність із співвідношенням між самоорганізацією й організацією в інноваційному макропроцесі; нечіткість множини детермінант функціонування та розвитку національної інноваційної системи (НІС).

Неузгодженість на теоретичному рівні віддзеркалюється на практиці, зумовлюючи розбіжності в ідентифікації пріоритетів інноваційного розвитку та ролі держави в його забезпеченні, перешкоджає з'ясуванню конкретних напрямів, змістовного наповнення державної інноваційно-інвестиційної політики, піддає сумніву саму можливість її ефективності. Усвідомлення цього спонукає до активізації та поглиблення відповідних наукових пошуків, до розробки обґрунтованих рекомендацій проривного характеру щодо інноваційного системотворення і прогресивного техногенезу в різних за рівнями інтерактивності та реформаційної пластичності секторах національної економіки.

Актуальність проблеми інноваційної макродинаміки, її імперативна тео-

ретико-методологічна та практична значущість обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначили його мету та відповідні наукові завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану держбюджетних науково-дослідних робіт Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України за темами: «Проблеми теорії та практики перехідної економіки України» (номер держреєстрації 0100U000751, 2000-2002 рр.), в рамках якої автором досліджено роль інноваційного фактора в реалізації національної моделі економічного розвитку та розроблено заходи щодо посилення його впливу; «Перехідна економіка: теорія, методологія, політика» (номер держреєстрації 0103U003232, 2003-2005 рр.), в якій безпосередньо автором проаналізовано стимулюючі та стримуючі фактори інноваційної макродинаміки в умовах транзитивних перетворень; «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (номер держреєстрації 0107U001146, 2007-2017 рр.), у межах якої автором розкрито механізм впливу нових знань та індукованих ними інновацій на якісні перетворення економічної системи; «Дослідження основ та закономірностей розвитку національної економіки в контексті глобалізації» (номер держреєстрації 0108U001721, 2008-2009 рр.), у межах якої здобувачем виявлено основні сенси відкритості інноваційних взаємодій економічних акторів, розкрито функції інновацій та екстерналії інноваційної макродинаміки; «Дослідження основ та інститутів інноваційної динаміки національної економіки в умовах глобалізації» (номер держреєстрації 0110U003241, 2010-2012 рр.), в якій автором досліджено теоретико-методологічні підходи до аналізу проблем інноваційної динаміки, в еволюційному контексті обґрунтовано модель інноваційних метаморфоз національної економіки, проаналізовано засади розбудови НІС України та обґрунтовано напрями підвищення її ефективності.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад інноваційної динаміки національної економіки та обґрунтування пропозицій щодо її регулювання в умовах України.

Відповідно до мети дослідження у дисертації були поставлені та вирішені такі **завдання**:

проаналізувати сучасний стан економічної теорії інновацій та інноваційної динаміки, виявити актуальні проблеми та перспективи її подальшого розвитку;

визначити базовий методологічний підхід до дослідження сутності, змісту, генетичних джерел та рушіїв інноваційної динаміки національної економіки;

виявити та охарактеризувати носії спадкової економіко-генетичної інформації як потенційні об'єкти інноваційної мінливості;

з'ясувати сутність і зміст інноваційної динаміки як категорії фундамен-

тальної економічної науки та економічного феномену;
 розкрити мотиваційні засади інноваційної динаміки;
 обґрунтувати генетичні засади та закономірності інноваційних метаморфоз макроекономічної системи;
 дослідити функції інновацій і проаналізувати макроекономічні наслідки інноваційної динаміки;
 виявити передумови становлення та розвитку відкритої моделі інноваційної макродинаміки в умовах економічної глобалізації;
 розкрити засади побудови, виявити параметри порядку та фактори ефективного функціонування НІС;
 розробити й обґрунтувати практичні рекомендації щодо регулювання інноваційної макродинаміки та підвищення ефективності НІС України.

Об'єктом дослідження є інноваційні процеси у відкритій національній економіці.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади інноваційної макродинаміки та практичні аспекти її регулювання в умовах економічної глобалізації.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, та отримання конкретних наукових результатів використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний – при розкритті рушійної ролі суперечностей в інноваційних перетвореннях економічної системи; системний підхід та структурно-логічне моделювання – при побудові узагальненого алгоритму інноваційних макрометаморфоз, обґрунтуванні засад побудови НІС та порівняльних переваг її мережної конфігурації, розробці рекомендацій щодо регулювання інноваційної макродинаміки; еволюційний – при дослідженнях носіїв спадкової екогенетичної інформації й екогенетичних засад інноваційної макродинаміки, поясненні фазової специфіки перебігу життєвого циклу інновацій; синергетичний – при розкритті атрибутів макроекономічних систем як відкритих та складноорганізованих, а також при дослідженнях синергетичного ефекту та макроекономічних екстерналій інноваційної динаміки; наукової абстракції, єдності абстрактного та конкретного – при розкритті сутності та змісту інноваційної динаміки як категорії фундаментальної економічної науки; причинно-наслідковий – при виявленні мультикаузальності становлення та розвитку відкритої моделі інноваційної макродинаміки; єдності логічного й історичного, компаративістичний – при з'ясуванні загального, особливого та одиничного у моделях функціонування НІС; групування та класифікації – при удосконаленні класифікації економічних інновацій, упорядкуванні й ієрархізації їх ефектів; факторний, кореляційно-регресійний, рангової кореляції – при виявленні параметрів порядку та факторів ефективності НІС.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти державних органів України, дані статистичних баз Державного комітету статистики України, Організації об'єднаних націй, Світового Банку, Світового економічного форуму, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Євростату, інших міжнародних організацій, монографічні дослідження і публікації вітчизняних та іноземних вчених з відповідної проблематики, матеріали науково-практичних конференцій, періодичні видання та ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі застосування еволюційно-синергетичного методу дослідження розроблено теоретико-методологічні засади інноваційної динаміки національної економіки та її регулювання. Основні отримані результати, що становлять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

обґрунтовано доцільність уведення до наукового обігу категорії «неос» (від грець. – те, що є новим) як первісної вихідної абстракції, що: а) символічно та семантично ототожнюється із новим – унікальним і оригінальним, аналогів якого раніше не було; б) має загальнонауковий статус, детермінований всюди-сутністю та всезагальністю нового; в) є осередком діалектики загального, особливого й одиничного, розмаїття носіїв новизни та індукованих ними якісних перемін. Запропоновано розглядати економічні інновації як інтегровані в економічну систему неоси антропогенного походження, субстанцією яких є рекурентні процеси уречевлення й олюднення традиційних і креативних сутнісних сил людини;

сформульовано понятійний ряд різних за ступенем агрегування носіїв економічної генетичної спадковості, а саме: для позначення елементарних носіїв спадкової економіко-генетичної інформації запропоновано термін «екоге-ни», їх однорідних та споріднених агрегацій – термін «екосоми». Економічний генофонд системи інтерпретовано як наявну у певний момент часу множинну екосом; економічний геном – як ситуативно-актуальний набір складових генофонду; економічний генотип – як сукупність спадкових макроскопічних ознак і властивостей системи, обумовлену варіаціями та комбінаторикою складових геному; економічний фенотип – як сукупність ознак і властивостей елементів системи, сформовану при обмеженнях, що накладаються на їх самовідтворення конкретним зовнішнім середовищем;

визначено перетворювальний потенціал інновації як її інтегральну спроможність генерувати і підтримувати взаємопов'язані імітаційні, модифікаційні, адаптаційні й комплементарні зміни та наділяти новою якістю систему-реципієнта. До детермінант зазначеного потенціалу віднесено: рівень новизни інновації, її сумісність із середовищем, актуальність, конфліктогенність,

кон'югаційність, ступінь спеціалізації, поліпотентність, конкурентні переваги, термін вичерпання синергетичного корисного ефекту, демонстративність та верифікованість результатів;

удосконалено:

методологічні засади дослідження інноваційної динаміки національної економіки, а саме: 1) з позицій економічної синергетики розкрито комплементарні передумови самоорганізації макроекономічної системи (організаційна складність, відкритість при відносній самодостатності метаболізму, інтерактивність, коопераційність та когерентність взаємодій економічних акторів, убудованість у контури зворотного зв'язку ціннісного селектору, детермінованість майбутніх станів гностично-науковою самореференцією); 2) обґрунтовано, що кооперативний характер інноваційних процесів обумовлює склад параметрів порядку НІС та суперпозицію конфліктних інноваційних інтересів економічних акторів;

теоретичні уявлення про мотивацію інноваційної діяльності економічних акторів, а саме: обґрунтовано інстинктоїдне походження інноваційних потреб, їх обумовленість еволюційними імперативами самозбереження та саморозвитку, а також розкрито зміст інноваційних інтересів функціонально спеціалізованих учасників інноваційного процесу (творців, упроваджувачів-піонерів та імітаторів, інвесторів, споживачів/ користувачів інноваційних благ);

теоретико-методологічні аспекти дослідження відкритих економічних систем, а саме: узвичаєні екзогенні характеристики відкритої економічної системи доповнено: 1) її спроможністю долати в інноваційний спосіб обмеження саморуху та уникати несприятливих варіантів майбутнього; 2) ендогенною відкритістю до плюралізму волевиявів, ініціатив та моделей поведінки акторів, ступенями свободи їх альтернативної самоідентифікації у внутрішньому економічному середовищі;

теоретичні уявлення про функціональне призначення інновацій в частині виявлення та розкриття їх адаптивної, компенсаційної, протекціоністської, диференційної, когерентної та сигнальної функцій;

теоретичні засади дослідження становлення та розвитку відкритої моделі інноваційної динаміки, а саме: доведено визначальний вплив глобалізації на збільшення кількості ступенів свободи економічних акторів, змінення характеру та підвищення ступеня їх залучення у систему міжнародного поділу, кооперації та комбінування виробництва інтелектуально-інформаційного продукту й інноваційних благ, зниження ефективності інноваційної автаркії, що спонукає інноваторів до їх інтеграції та конвергенції до глобальної та глокальних інноваційних мереж;

дістали подальшого розвитку:

теоретичні уявлення про генетику економічних систем у частині обґрун-

тування технологічно-інституційної дуальності та інтерактивності їх архітектонічного ядра спадковості, а також виділення та характеристики його структурних мікро- (цінності, знання, навички, колективні процедури контролю) та мезоелементів (рутини, паттерни поведінки, фрейми раціональності);

визначення інноваційної динаміки як особливої форми еволюційного руху економічних акторів, заснованої на цілеспрямованих оригінальних якісних змінах економічної генетики заради подолання обмежень прогресивного саморуху та підвищення рівня задоволення відтворювальних потреб;

концепція життєвого циклу інновацій у частині розкриття специфіки його фазового розгортання: виділено зони вираженої дії евристичного (творчий пошук та генерація інноваційних ідей, фаза зародження протонавацій), емерджентного (фаза становлення, на якій відбувається контакт інновації із системою-реципієнтом і визначається результат інтеграції старої та нової якості) та біфуркаційного (міжфазові переходи) ефектів, що разом зумовлюють стохастичність та ризики інноваційної динаміки;

теоретико-методологічні засади ідентифікації пріоритетних напрямів впливу держави на ефективність національної інноваційної системи, а саме: 1) визначено, що істотними додатними корелятами ефективності НІС є: політична стабільність, ефективність уряду, інтенсивність внутрішньої конкуренції, простота сплати податків і процедури ліквідації бізнесу, доступність кредитних ресурсів, кількість дослідницького персоналу, валові видатки на розробки та дослідження, ефективність логістики; 2) доведено значимий зв'язок між змінами рангової позиції країни в глобальному інноваційному рейтингу та змінами в рівні технологічності національної економіки, якості освіти та економіки знань, поширеності інформаційно-комунікаційних технологій та практики кластеризації, обсягах фінансування розробок і досліджень.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці рекомендацій, що можуть сприяти підвищенню ефективності НІС, прискоренню процесів інноваційного капіталотворення в Україні, інноваційному удосконаленню національного технологічного генотипу. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи були використані при формуванні проекту стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року, затвердженої рішенням Дніпропетровської обласної ради № 561-71/VI від 26.09.2014 р., та Програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2015 рік (довідка № 1528/0/31-14 від 03.12.2014 р.); враховані при розробці заходів щодо активізації залучення працівників до інноваційної діяльності та проектуванні бізнес-моделей диверсифікації послуг і розширення клієнтської бази Дніпропетровського центру продажів ПУАТ «Фідобанк» (довідка № 167/5-19 від 05.12.2014 р.), при розробці програми розвитку та побудові маркетингової

стратегії діяльності ОКЗ «Дніпропетровський центр соціально-психологічної допомоги» (довідка №124 від 17.12.2014 р.), при розробці маркетингової стратегії та стратегії управління персоналом ПАТ «Євраз – ДМЗ ім. Петровського» (довідка №245 від 15.01.2015 р.), при вдосконаленні навчально-методичного забезпечення регіональних і обласних програм підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 03/1-1-7-14/1-794 від 05.12.2014 р.).

Одержані наукові результати також використовуються у навчальному процесі: Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Політична економія», «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Міжнародна економіка», «Соціальна економіка», «Державне регулювання економіки» (довідка № 01/08-587 від 09.12.2014 р.); Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля – дисциплін «Національна економіка», «Міжнародна економіка» та «Міжнародні стратегії економічного розвитку» (довідка № 1568 від 11.12.2014 р.), що знайшло відображення у підготовлених автором розділах п'яти підручників і двох навчальних посібників із названих дисциплін, затверджених Міністерством освіти і науки України: «Економічна теорія» (лист МОН України № 14/18.2-218 від 01.02.2005 р.), «Міжнародні стратегії економічного розвитку» (лист МОН України № 14/18.2-862 від 03.04.2006 р.), «Устойчивое развитие: теория, методология, практика» (лист МОН України №1.4/18-Г-1124 від 20.05.2008 р.), «Національна економіка» (лист МОН України № 1.4/18-Г-1586 від 03.07.2008 р.), «Економічна теорія. Макроекономіка» (лист МОН України № 1/11-7034 від 29.07.2010 р.), «Економічна теорія. Національна економіка» (лист МОН України № 1/11-7034 від 29.07.2010 р.), «Міжнародна економіка» (лист МОНмолодьспорту України № 1/11-4087 від 25.05.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому викладено авторський підхід до обґрунтування з еволюційно-синергетичних позицій інноваційної динаміки національної економіки та засад її регулювання. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, є особистим здобутком автора та відображені у публікаціях за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на 40 конференціях, конгресах, форумах та круглих столах, серед них:

міжнародні науково-практичні конференції: «Ломоносовские чтения-2004» (м. Севастополь, 2004 р.), «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 2005 р., 2009 р.), «Сучасні

проблеми інноваційного розвитку держави» (м. Дніпропетровськ, 2005 р.), «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), «Ломоносов-2007» (м. Москва, Російська Федерація, 2007 р.), «Новое качество экономического роста: инновации, инвестиции, конкурентоспособность» (м. Мінськ, Білорусь, 2007 р.), «Іноземні інвестиції як чинник розвитку малого та середнього бізнесу в Україні» (м. Дніпропетровськ, 2008 р.), «Инновационное развитие экономики России» (м. Москва, Російська федерація, 2009 р.), «Євроінтеграційний вибір України та проблеми макроекономіки» (м. Дніпропетровськ, 2009 – 2012 рр.), «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення» (м. Дніпропетровськ, 2010 – 2011 рр., 2014 р.), «Контуры экономики будущего» (м. Москва, Російська Федерація, 2010 р.), «Перспективы инновационного развития Республики Беларусь» (м. Брест, Білорусь, 2011 – 2012 рр.), «Проблеми формування нової економіки ХХІ-століття» (м. Київ, 2011 р.), «Инновационное развитие экономики России: сценарии и стратегии» (м. Москва, Російська Федерація, 2012 р.), «Теорія та практика управління економічним розвитком» (м. Київ, 2012 р.), «Діалектика взаємодії ринкових та інституціональних механізмів сучасної економічної динаміки» (м. Чернівці, 2013 р.), «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України» (м. Рівне, 2013 р.);

всеукраїнські науково-практичні конференції: конференція, присвячена 70-річчю факультету економіки і менеджменту НМетАУ (м. Дніпропетровськ, 2005 р.), «Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції» (м. Київ, 2006 р.), «Євроінтеграційний вибір України та проблеми макроекономіки» (м. Дніпропетровськ, 2008 р.), «Державне антикризове управління національною економікою: світовий досвід та проблеми України» (м. Київ, 2010 р.), «Економіка і управління у промисловості» (м. Дніпропетровськ, 2010 р.), «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.);

міжвузівські конференції: «Євроінтеграційний вибір України та проблеми макроекономіки» (м. Дніпропетровськ, квітень та грудень 2007 р., 2008 р.), «Економічна кібернетика: інноваційний підхід в управлінні» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.);

інші наукові заходи: науково-практична конференція «Економічна кібернетика: реалії часу» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), II Российский экономический конгресс (м. Суздаль, Російська Федерація, 2013 р.), науково-теоретичний круглий стіл «Новітня світова економічна криза: змістовні особливості та шляхи подолання» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), XXI Кондратьевские чтения «Мировая экономика ближайшего будущего: откуда ждать инновационного рывка» (м. Москва, Російська Федерація, 2013 р.).

Публікації. Основні положення та найважливіші результати дисертаційного дослідження опубліковані у 83 наукових працях, виконаних автором самостійно та у співавторстві, з них: 7 монографій (з яких 1 одноосібна та 6 колективних), статті у наукових фахових наукових виданнях – 27 (з яких 1 стаття у зарубіжному науковому виданні та 8 у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), матеріали конференцій – 40, в інших виданнях – 9. Загальний обсяг публікацій, що належить особисто здобувачеві, становить 68,86 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 489 сторінок комп'ютерного тексту, з них 378 сторінок основного тексту, список використаних джерел із 528 найменувань на 51 сторінці та 17 додатків на 33 сторінках. У дисертації розміщено 38 таблиць, 98 рисунків, з яких 11 таблиць та 14 рисунків займають повну площу 27 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, основні завдання дослідження, визначено його об'єкт та предмет, представлено елементи наукової новизни, розкрито теоретичну та практичну значимість одержаних результатів, форми їх апробації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційної динаміки**» розкрито онтологічні та гносеологічні засади дослідження інноваційної динаміки національної економіки, обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до пізнання її змісту, еволюційної синергетики та засад регулювання.

Інноваційна проблематика, що виходить на передові позиції світової та вітчизняної економічної думки в останній чверті ХХ ст., продовжує впевнено утримувати лідерство і на початку третього тисячоліття. У широкій панорамі відповідних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців знаходять відбиття еволюція вчення про інновації та методологічні засади пізнання інноваційних процесів, глобальні тенденції, закономірності та прогностика інноваційної динаміки, уявлення про функціональне призначення інновацій, різноманітні наслідки їх упровадження та дифузії, технологію інноваційної діяльності й алгоритми ухвалення інноваційно-інвестиційних рішень, інституціональні форми, механізми та інструменти регулювання інноваційного розвитку тощо.

Формування переважної частки відповідних розробок і здобутків припадає на кінець минулого сторіччя. Не позбавлений еkleктичності та певної фрагментарності прорив у розвитку теорії інноваційної динаміки корелює із розповсюдженням п'ятого технологічного укладу, синхронізованими хвилями взає-

мопов'язаних базисних нововведень у всіх сферах суспільного буття в період становлення постіндустріального суспільства. Саме на переламі сторіч яскраво проявляється всюдисутність нового, загострюються імперативи пошуку загального, інтегративного в багатоманітності диференційованого особливого та одиничного.

Емпіричне збагачення інноваційної проблематики не тільки відкриває перед науковцями нові горизонти пізнання, а й посилює інтерес до категоріальних проблем постнекласичної теорії інновацій. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що визнані в колі фахівців незавершеність і суперечливість її понятійного простору спричинена, насамперед, відсутністю вихідної категорії, первісної абстракції, що: а) символічно та семантично асоціюється із новим – унікальним та оригінальним, аналогів якого раніше не було; б) має філософський і загальнонауковий статус, детермінований всюдисутністю та всезагальністю нового; в) утворює ядро системи споріднених категорій, спроможної адекватно розкрити закони та механізми якісного оновлення універсуму.

Для позначення первісної абстракції, що у «згорнутому» стані містить все різноманіття сутності нового, його змісту та проявів, запропоновано використання терміну «неос». З метою запобігання ґрунтовній ревізії тезаурусу міждисциплінарної теорії інновацій доцільно зберегти латинську етимологію вже узвичаєних понять і, відповідно, корінь «нов» (від лат. *novus* – новий) у категоріях, що відображають різноманітні аспекти буття носіїв новизни антропогенного походження. Отже, пропонується такі абстрактні якісно нові результати людської діяльності називати новаціями, а вже для позначення їх прикладних, упроваджених форм, що *de facto* інтегруються у середовище та наділяють його новою оригінальною якістю, вживати термін «інновації».

Результати ретроспекції й аналізу сучасних парадигмальних зрізів теорії інноваційної динаміки національної економіки засвідчують її перебування на етапі становлення. На даний момент найбільш розробленою та наближеною до завершення є її складова, що забезпечує «вихід» на мікроекономічну практику і представляє конкретику й емпірику інновацій. Вказаний стан речей відповідає логіці наукового пізнання: на етапі становлення теорії темпи нагромадження конкретних даних випереджають темпи їх осмислення, пізнання та категоріальної інтерпретації. Ці обставини, зокрема, визначають основний вектор руху потоку даних: від емпірико-прикладної підсистеми до її змістовного ядра, що «відповідає» за сталість і надійність всієї теоретичної конструкції, її здатність протистояти ризикам морального старіння та втрати змістовної адекватності при певних метаморфозах об'єкту дослідження.

Формування фундаментальної складової економічної теорії інноваційної макродинаміки йде повільніше за прикладну, що обумовлює порівняно більшу кількість гносеологічних і методологічних прогалин у її предметному просторі.

Окрім внутрішньо суперечливого тезаурусу постнекласичної теорії інновацій йдеться, насамперед, про: а) закони, що визначають внутрішню логіку відкритих інноваційних процесів, генетичні механізми та фактори інноваційних метаморфоз макроекономічної системи; б) дискусійність питань щодо передумов і засад управління синергією інноваційних взаємодій економічних акторів та щодо способів узгодження економічних інтересів учасників інноваційного макропроцесу; в) відсутність інтегративного бачення функцій і екстерналій інноваційної макродинаміки, впливу економічного та неекономічного на потужність і дисипацію її синергетичного ефекту; г) невизначеність із співвідношенням між самоорганізацією та організацією в інноваційному макропроцесі, з роллю та компетенціями держави щодо його координації та регулювання.

Загальною платформою дослідження інноваційної макродинаміки має виступати еволюційно-синергетичний метод, в якому використовуються та творчо розвиваються методологічний спадок і вихідні положення діалектики, еволюціонізму, синергетики та системного підходу (рис. 1, табл. 1). У його межах змістовної конкретики набувають механізми реалізації законів діалектики, принципи системності, розвитку, самоорганізації, причинності та загального взаємозв'язку; розкриваються взаємозалежності частки та цілого, загального, особливого та одиничного; позбавляються надмірної абстракції категорії необхідності та випадковості, детермінованості та стохастичності, можливості та дійсності.

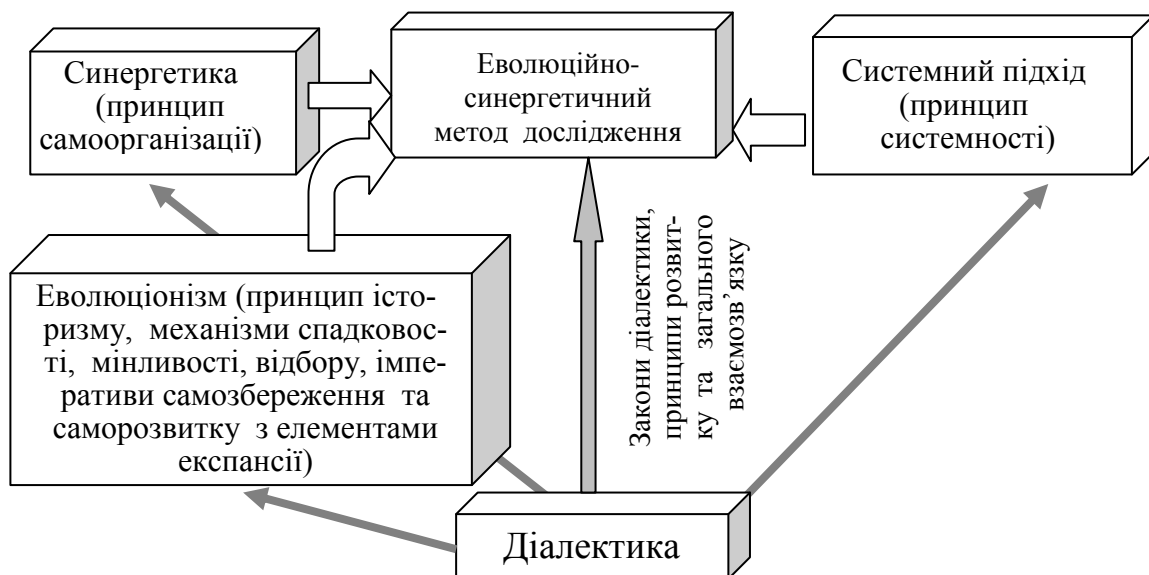

Рис. 1. Структурні компоненти еволюційно-синергетичного методу дослідження інноваційної динаміки

Зазначений метод обумовлює погляд на економічні системи і процеси будь-якого рівня агрегації та просторово-територіальної локалізації як на складно-організовані, відкриті, людинорозмірні, нелінійні, підкорені в еволюційному русі імперативам самозбереження та саморозвитку. Атрибутами

**Предметний простір структурних компонентів
еволюційно-синергетичного методу**

Структурний компонент	Предметний простір та пізнавальні компетенції
Системний підхід	Морфологія системи – суб'єкту й об'єкту еволюції, її макроскопічні ознаки та властивості; зовнішні зв'язки; закони, закономірності, фактори та показники функціонування; структурні зрізи; рівноважні стани; механізми саморегулювання в періоди поступального руху між точками біфуркації.
Синергетика	Самоорганізація як один з механізмів утворення нового в процесі еволюції, принципи, механізми та форми структурогенезу; макродинаміка системи в умовах невизначеності і невірноваженості; поведінка в зоні біфуркації; вибір траєкторії розвитку з ряду альтернатив; макроскопічні емерджентні ознаки та властивості; ефекти позитивного та від'ємного зворотного зв'язку.
Еволюціонізм	Еволюційна місія й етапи життєвого циклу системи; спрямованість якісних змін; адаптація до змін зовнішнього середовища та її форми; носії генетичної інформації; механізми мінливості, збереження нового та його ретрансляції в майбутнє; критерії еволюційного відбору (селекції) носіїв оновленого економіко-генетичного матеріалу.
Діалектика	Універсальні закони буття; суперечності як рушійні сили еволюції, форми їх прояву, фактори антагонізації та механізми вирішення.

буття таких систем є автодинамічність, фрактальність, циклічність, перманентна нестабільність, мультистаціонарність, дисипативність, прогресизм, селективна інноваційна мінливість, спрямована на підвищення ефективності метаболізму, конкурентоспроможності, адаптабельності, збереження та нарощування відтворювального потенціалу, подовження тривалості життєвого циклу. Водночас із його застосуванням відкриваються перспективи дослідження інновацій як носіїв, ініціаторів і каталізаторів якісної мінливості, як інструментів спрямованого удосконалення генетики економічних систем.

У другому розділі «**Економічна динаміка в еволюційному вимірі**» розкрито генетичні засади економічної динаміки, охарактеризовано мікро- та мезоносії спадкової економіко-генетичної інформації.

Соціальна матерія, утворена різноманітними проявами діяльності людини, перебуває в постійному русі, субстанціональними формами якого є взаємозв'язки, взаємовідносини та взаємодії. Перші виконують важливу місію з реалізації діалектичного принципу причинності й уособлюють взаємообумовленість, співбуття явищ і процесів, розподілених у часі, та відображають генетичний і структурний зрізи рухливості соціально-економічних систем.

Взаємовідносини є втіленням різноманітних форм взаємозалежності елементів системи. За їх посередництвом економічні актори самореалізуються та самовиражаються, проявляють своє ставлення до оточення, презентують йому власні якості, наміри та властивості. Останні є причиною та приводом міже-

лементної неіндиферентності, вказівкою на можливі спільні точки дотику – потреби й інтереси взаємозацікавлених елементів – та на напрями потенційних взаємовпливів. Саме взаємовідносинам належить пріоритетність при реалізації принципу загального взаємозв'язку та визначенні функціональних макроскопічних залежностей.

Рушійний потенціал взаємозв'язків і взаємовідносин актуалізується у взаємодіях. Звернення до філософії дозволяє всебічно розкрити сутність взаємодій як категорії, що відображає взаємовплив різних елементів системи один на одного, їх парагенез у часі та просторі. Якщо постає питання про універсальності та частковості буття економічних систем у плині часу, то на перший план виходять архітектонічні взаємодії, як носії спадкової генетичної інформації щодо: а) програми циклічного самовідтворення економічної системи як цілісності у часі; б) її еволюційної місії, функціонального призначення, цілей і ціннісних пріоритетів руху; в) механізмів самореференції та підтримки структурно-динамічної рівноваги; г) набору інстинктоїдно-рефлекторних поведінкових реакцій як самої системи, так і її елементів на типові порушення рівноваги й узвичаєні різноманітні виклики середовища.

Застосування біологічних аналогій уможлиблює формулювання понятійного ряду різних за ступенем агрегації носіїв спадкової екогенетичної інформації. Для позначення елементарних носіїв економічної генетичної спадковості запропоновано термін «екогени», їх однорідних та споріднених множин – термін «екосоми». Економічний генофонд системи інтерпретовано як наявну у певний момент часу множину екосом; економічний геном – як ситуативно-актуальний набір складових генофонду; економічний генотип – як сукупність спадкових макроскопічних ознак і властивостей системи, обумовлену варіаціями та комбінаторикою складових геному; економічний фенотип – як сукупність ознак і властивостей елементів системи, сформовану при обмеженнях, що накладаються на їх самовідтворення конкретним середовищем.

Складність і багатогранність сучасної економічної реальності є емпіричним доказом неоднорідності екогенетичного матеріалу, яка, в свою чергу, є похідною від неоднорідності системотворних економічних взаємодій. З огляду на сутнісні та змістовні розбіжності вони можуть бути розподілені на дві споріднені діалектично взаємопов'язані протилежності – відносно автономні субмножини первісних міжсуб'єктних (« $C \leftrightarrow C$ ») та суб'єкт-об'єктних (« $C \leftrightarrow O$ ») самовідтворювальних конструкцій. Їх умовна локалізація визначає «кордони» соціально-економічного та техніко-економічного укладів, процесуальність яких вирізняється відомою специфікою (атрибутами, механізмами самооновлення, формами кодування відповідної інформації, її редуплікації, збереження, міжчасової трансляції та просторової дифузії).

Можна стверджувати, що перший вид носіїв спадковості, $C \leftrightarrow C$ екогени,

повинні містити та самовідтворювати інформацію про історично встановлені та узвичаєні формальні і неформальні норми і правила, що утворюють сталу основу соціально-економічних взаємодій. Носіями цієї еволюційно вагомої інформації цілком правомірно вважати суспільні інституції. Другий вид, $S \leftrightarrow O$ екогени, мають фіксувати особливості певного етапу розвитку продуктивних сил, а їх сфера компетенції має охоплювати: а) внутрішню логіку, способи і форми організації та когеренції різнорівневих систем суспільного поділу, спеціалізації і кооперації праці; б) субститутність, комплементарність і комбінаторику факторів виробництва із відповідними варіантами отримання та максимізації корисного ефекту. У цьому випадку в ролі носіїв науково-технічних знань та відповідної інформації виступають технології.

Зважаючи на спорідненість інституцій і технологій, доцільно визнати їх морфологічну подібність за наявності схожого набору мікроелементів. Проведена декомпозиція дозволяє визначитись щонайменше із чотирма базовими конструктами, такими як: цінності, знання, навички та зовнішні колективні процедури контролю за дотриманням визнаних норм і правил, а також відповідні заохочення та карні санкції за їх невиконання. Обґрунтовано, що серед них найбільш перспективним провідником інноваційності й інструментом удосконалення генетики економічних систем є знання.

Якісна мінливість спадкового економіко-генетичного матеріалу визначається відомими еволюційними імперативами самовідтворення та уможливорюється завдяки потужним джерелам і каталізаторам саморозвитку. Про наявність останніх свідчить внутрішня конфліктогенність ядра спадковості, складові якого відображають фундаторні протилежності економічного буття й притаманні їм суперечності. У залежності від того, який різновид взаємодій їх породжує, інституційні чи технологічні, вони уособлюють або детерміновані відносинами власності різноманітні антагонізми інтересів і цілей акторів, або діалектику зростаючих потреб і ресурсно-технологічних можливостей їх задоволення.

У третьому розділі «**Інноваційна макродинаміка: зміст, рушії та фактори**» розкрито зміст та генетичні джерела інноваційної динаміки, досліджено мотиваційні засади інноваційної діяльності економічних акторів, проаналізовано закономірності та фактори інноваційних метаморфоз макроекономічної системи.

Обраний методологічний підхід дозволяє визначити інноваційну динаміку як специфічну форму еволюційного руху економічних акторів, засновану на множині різних за ступенем усупільнення рекурентних процесів уречевлення й олюднення традиційних та креативних сутнісних сил людини. Керуючись імперативами самозбереження й розширеного самовідтворення, актори спрямовують свої дії на розширення особистого простору економічної активності, зняття обмежень прогресивного саморуху та підвищення рівня задоволення потреб.

Засіб досягнення мети – оригінальні, різні за глибиною, масштабами та наслідками метаморфози екогенетичного матеріалу, обумовлені його реакцією на впровадження штучних носіїв корисної новизни – інновацій та вивільнення їх перетворювального потенціалу (ППІн). Останній визначено як інтегральну спроможність інновацій генерувати та підтримувати взаємопов'язані імітаційні, модифікаційні, адаптаційні і комплементарні зміни та наділяти новою емерджентною якістю систему-реципієнта. До складу його детермінант віднесено: рівень новизни інновації, її сумісність із середовищем, актуальність, конфліктогенність, кон'югаційність, ступінь спеціалізації, поліпотентність, конкурентні переваги, термін вичерпання синергетичного ефекту, демонстративність та верифікованість результатів.

Щодо інновацій, то з еволюційної точки зору вони можуть і повинні розглядатись як умовно дискретні первісні акти інноваційної динаміки, пов'язані із упровадженням носіїв новизни в економічний контекст дійсності та цілеспрямованим наділенням екогенетики системи новою оригінальною якістю (рис. 2).

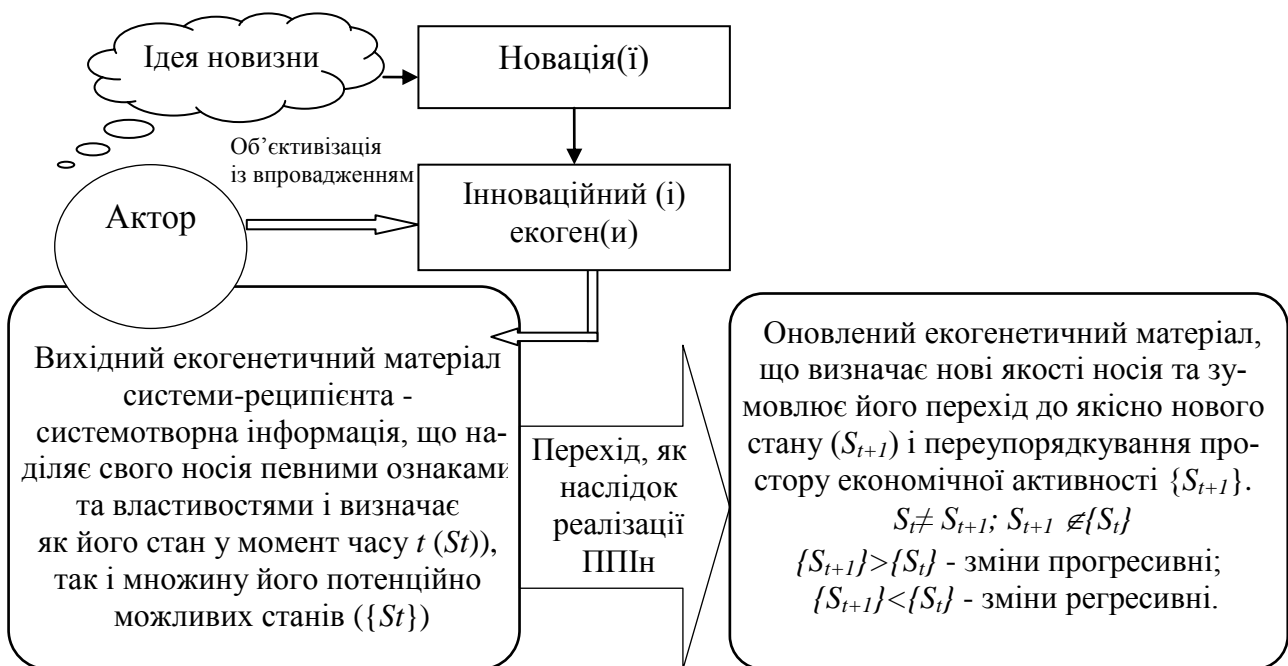

Рис. 2. Якісна мінливість економічної системи як результат спрямованого оновлення екогенетичної інформації

Для констатації факту якісної мінливості економічної системи та втрати нею самототожності необхідним і достатнім є виконання умов: $S_t \neq S_{t+1}$ при $\Delta S_{t+1,t} \neq 0$; $\{S_t\} \neq \{S_{t+1}\}$, де: S_t, S_{t+1} – стани економічної системи у відповідні моменти часу t та $t+1$; $\{S_t\}, \{S_{t+1}\}$ – множина можливих станів системи, обумовлена її передісторією, генетичною програмою системобудування та відтворення, наявною структурною організацією, потребами органістичних елементів, ресурсно-технологічним потенціалом щодо задоволення потреб та конфліктологією у відповідні моменти часу. Якщо $S_t \neq S_{t+1}$, але $S_{t+1} \in \{S_t\}$, то відбувається пере-

хід системи в інший, але не у новий стан. Про прогресивний характер якісних змін свідчатиме розширення у довгостроковому періоді простору економічної активності системи, при якому нова множина станів буде повністю чи частково включати в себе попередню.

Обґрунтовано, що знання, як генетичний ресурс інновацій, і творчість, як базисний процес продукування нових знань, визначають їх (інновацій) родові ознаки, властивості, процесуальну атрибутику – інтерактивність, відкритість, метаморфізм, прогресизм, підвищену мобільність із нівелюванням просторового чинника, наявність потенціалу структур – атракторів майбутнього, евристичність, біфуркаційність та емерджентність. Врахування цих властивостей дозволяє розкрити певну непередбачуваність та специфіку розгортання життєвого циклу інновацій. Висока ризиковість інноваційної діяльності пов'язана із наявністю на його траєкторії стохастичних зон із вираженою дією евристичного (творчий пошук та генерація інноваційних ідей, фаза зародження протонавації), біфуркаційного (міжфазові переходи, імовірність проходження яких визначається мірою погодженості економічних інтересів функціонально спеціалізованих акторів із якісно відмінною мотивацією) та емерджентного (фаза становлення, на якій відбувається контакт інновації із системою-реципієнтом і визначається результат інтеграції старої та нової якості) ефектів (рис. 3).

Життєві цикли інновацій починаються з загострення інноваційних потреб економічних акторів. Цьому може передувати: 1) або нетипова антагонізація суперечності між потребами та ресурсно-технологічними можливостями їх задоволення й усвідомлення акторами істотних загроз самовідтворенню; 2) або прагнення актора самореалізуватися в ролі конструктора економічного простору, ефективно розпорядитись власними активами заради його вдосконалення. За даних обставин першопочтовхом виступатиме усвідомлена невідповідність між уявним ідеальним образом реальності та буденністю, що спричиняє економічному актору відчутний дискомфорт і спонукає його до коригування ситуації. В обох випадках він, фіксуючи та пізнаючи актуальні суперечності, реагуючи на них, визначатиме з огляду на майбутнє нову мету діяльності та (або) інноваційні способи цілереалізації, адекватні конкретно-історичним обставинам. Саме контекст дозволяє актору зорієнтуватись в імовірнісному просторі інноваційного вибору та конкретизувати його, віддавши перевагу або розробці, впровадженню та виведенню на ринок інновації-продукту, або інноваційному вдосконаленню технологічного генотипу, або піти шляхом відносно збалансованих послідовно-паралельних інкрементальних модифікацій у споживчих властивостях і технологічній базі виробництва благ чи за жорстких ресурсних обмежень сфокусуватись на інституціональних інноваціях тощо.

Циклічні якісні метаморфози ядра спадковості макроекономічної системи визначаються рівнодіючою відкритих процесів, що паралельно відбуваються у

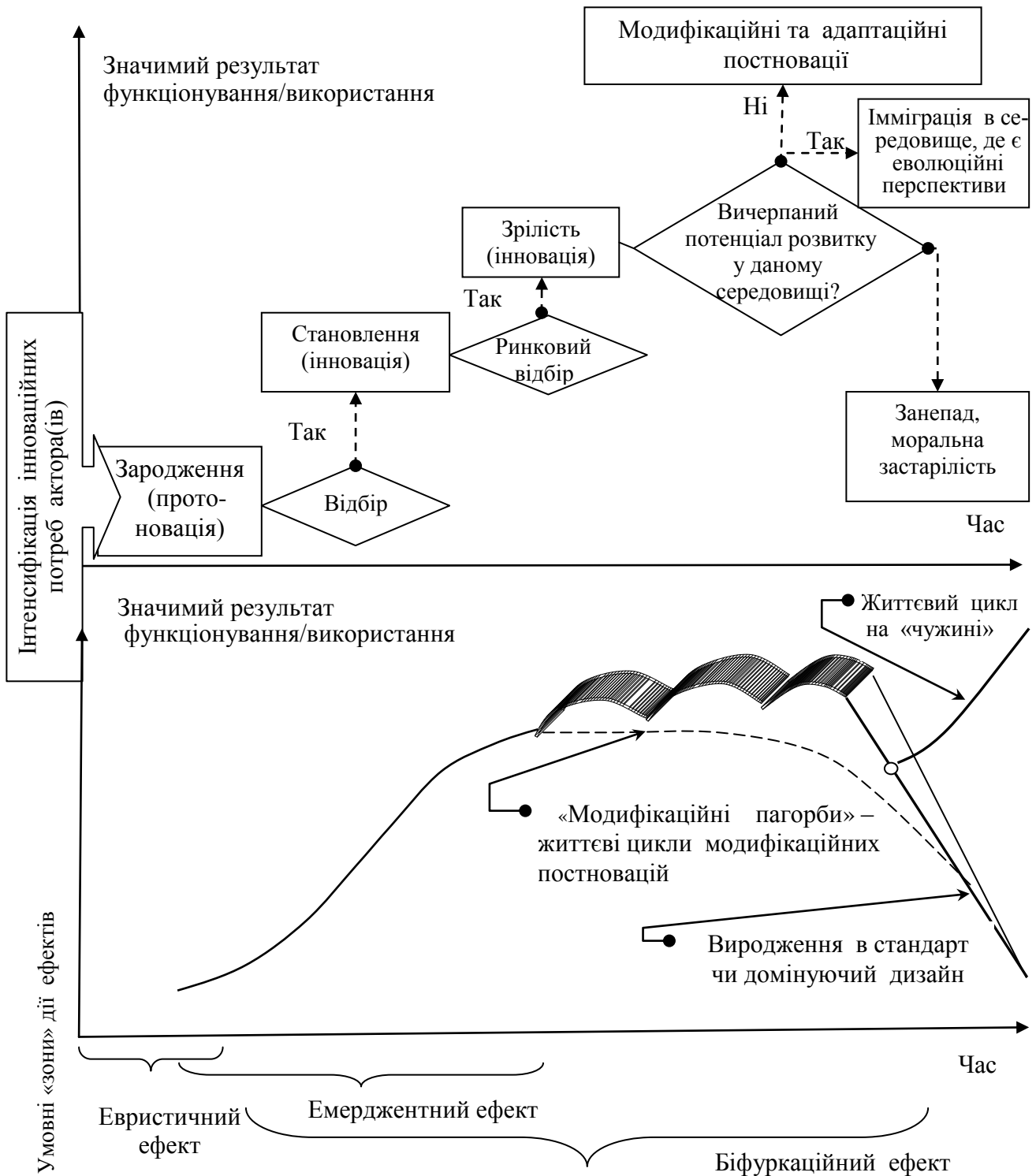

Рис. 3. Індивідуальний життєвий цикл економічних інновацій

трьох площинах і відображають: а) кругообіг між домінантними та латентними інноваційними генами, що залежить від швидкості самогенерації та (або) запозичення нового і новітнього, механізмів заміщення інноваційними генами своїх домінантних попередників чи конвергенції із ними, реформаційної пластичності середовища, його готовності до змін; б) коеволюцію технологій та інститу-

цій; в) мінливість пріоритетів розвитку та циклічно-кумулятивне загострення інноваційних потреб економічних акторів протягом життєвого циклу системи.

Згідно з еволюційною логікою змістовне збагачення, удосконалення й урізноманітнення екогенетичного матеріалу систем будь-якого рівня агрегації носить нелінійний кумулятивний характер. Як наслідок, створюються передумови для прискорення переходів кількісних змін в якісні із відповідним скороченням інтервалів між стрибками якості – макроекономічними метаморфозами. Визначено, що важливою причиною подовженої «технологічної паузи» глобального економічного розвитку є автокаталітична віртуалізація економіки, що обумовила сповільнення темпів гетерогенізації реальної економіки та відтермінування моменту нагромадження рівня актуально некорисного різноманіття, достатнього для запуску каскаду біфуркацій і стрибка якості.

У четвертому розділі **«Відкрита модель інноваційної динаміки національної економіки»** розкрито передумови становлення та розвитку відкритої моделі інноваційної макродинаміки доби економічної глобалізації, досліджено функції інновацій і макроекономічні екстерналії інноваційної динаміки.

Стрімка глобалізація інноваційних взаємодій, становлення та розвиток відкритої моделі інноваційної макродинаміки є явищем закономірним і мультикаузальним. Його підйоми розширюються у міру долучення до глобальної мережі інноваційних відносин все більшої кількості активних країн-учасників і зміцнюються через посилення їх взаємозалежності внаслідок поглиблення суспільного поділу праці, розвитку та диференціації форм спеціалізації, кооперації і комбінування виробництва інтелектуально-інформаційного продукту й інноваційних благ.

Рушійний імпульс відкритій інноваційній макродинаміці надає кластер комплементарних тенденцій, що взаємообумовлюють та взаємопідсилюють одна одну, серед них:

- глобалізація, що спричиняє збільшення кількості ступенів свободи економічних акторів, змінення характеру та ступеня їх залучення у систему міжнародного поділу та кооперації праці, зокрема інтенсифікацію їх науково-технічного та інноваційного співробітництва в межах глобальної та глокальних мереж;

- інформатизація, що знімає низку обмежень, пов'язаних із задоволенням інформаційних потреб людини та суспільства, формує передумови для трансграничної передачі інноваційної інформації, прискорення, верифікації, спрощення та здешевлення її руху;

- креативізація та інтелектуалізація економічної діяльності, що виводять на якісно новий рівень конкуренто-симбіотичні взаємовідносини між креативною та репродуктивною працею, узвичаюють інноваційність як спосіб буття економічних акторів, насичує засоби та результати виробництва гностичними

факторами з порівняно високими продуктивним та доходостворювальним потенціалами;

- загострення конкурентної боротьби у глобальному економічному середовищі, що змушує економічних акторів швидше реагувати на зовнішні конкурентні виклики та кон'юнктурні коливання, забезпечувати свої активи від морального старіння, протидіяти стрімкому вичерпанню інноваційних джерел абсолютної та диференційної ренти;

- транснаціоналізація бізнесу, що обумовлює територіальну експансію прямих відкритих форм інноваційної діяльності;

- підвищення мобільності людського капіталу, що провокує зростання ризиків втрат і витоків стратегічно важливої інноваційної інформації у разі її несвоєчасного оприлюднення та відповідного закріплення авторських прав;

- лібералізація, що сприяє послабленню протекціонізму та зменшенню бар'єрів у русі інтелектуально-інноваційного продукту та інноваційних благ теренами глобальної економіки.

Причини послаблення політики протекціонізму слід, насамперед, шукати в самій природі науково-технічних знань та технологічної інформації, у сучасній специфіці їх продукування. Йдеться про відомі парадокси евристики та стохастичність творчих пошуків, яким іманентна непередбачуваність та множинність отриманих супутніх результатів. Лише частина з них тісно корелюватиме із бізнес-стратегією розробника та, з огляду на ресурсні обмеження, ефективно використовуватиметься. Також за наявної швидкості онтологічних змін, подорожчання НДДКР та інноваційного капіталотворення унеможливорюється задоволення інноваційних потреб економічних акторів виключно на власній ресурсній базі. Як наслідок, ефективність інноваційної автаркії знижується, що спонукає творців та інноваторів до більш активного використання переваг поділу та кооперації інтелектуальної праці, реорганізації моделі співпраці із середовищем у напрямі підвищення міри її відкритості, урізноманітнення форм інноваційних контактів та операцій.

Застосування еволюційно-синергетичного методу дозволяє розширити узвичаєні уявлення про відкритість економічних систем і виявити її багатозначність, актуальну для досліджуваної проблематики. Зокрема доведено, що крім традиційних екзогенних сенсів – залучення до метаболізму системи зовнішніх потоків речовини, енергії й інформації; наявність серед її детермінант руху екзогенної складової; породження в процесі функціонування різноманітних екстерналій – відкритість економічної системи означає: а) її спроможність уникати в інноваційний спосіб несприятливих варіантів майбутнього та долати обмеження автодинаміки, відкриваючи нові сенси, напрями, способи та засоби руху; б) надання акторам певних ступенів свободи щодо альтернативної самоідентифікації та самореалізації у внутрішньому економічному середовищі, толерантність до плюралізму їх волевиявів, ініціатив і моделей поведінки.

Інноваційна макродинаміка, як і будь-який відкритий процес, породжує чисельні екстерналії. Тотальна присутність інноваційного чинника в економічному сьогодні та його визначальна роль в конструюванні майбутнього зумовлює підвищений інтерес до дослідження наслідків інноваційної макродинаміки. Проведений аналіз різноманіття сенсів якісної мінливості економічних акторів дозволяє виявити поліфункціональність нового, розкрити зміст конструктивної, адаптивної, компенсаційної, протекціоністської, диференційної, когерентної та сигнальної функцій інновацій, а також обумовлених ними різнорівневих ефектів (продуктивного, вартісно-редукційного, просвітницького, комунікаційного, атрактивного, структуроформувального, доходостворювального).

Відзначена багатогранність наслідків за результатами, масштабами і формами прояву робить інновації універсальним каталізатором розвитку економічної системи будь-якого рівня агрегації та складності, а також універсальним інструментом цілереалізації. Розрахунки коефіцієнтів кореляції (r), проведені у межах вибірки з 132 країн, підтверджують істотну обумовленість показників, що характеризують цільові результати функціонування національних економік, інноваційним фактором ($r_{\text{HDI, ГП}} = 0,8365$; $r_{\text{Ec_ef, ГП}} = 0,8472$; $r_{\text{GDP, ГП}} = 0,8866$; $r_{\text{GI_com, ГП}} = 0,7071$, де HDI – індекс людського розвитку, ГП – глобальний індекс інновацій INSEAD; Ec_ef – індекс екологічної ефективності; GDP – ВВП на душу населення, дол. за паритетом купівельної спроможності; GI_com – індекс глобальної конкурентоспроможності).

У п'ятому розділі **«Національна інноваційна система як макроінститут самоорганізації та регулювання інноваційної динаміки»** розкрито засади побудови, ефективного функціонування та розвитку національної інноваційної системи, досліджено зарубіжний і вітчизняний досвід регулювання інноваційної макродинаміки, запропоновано заходи щодо підвищення ефективності НІС та інноваційного удосконалення технологічного генотипу національної економіки України.

Інноваційні виклики глобалізації та конкуренції знаходять адекватне відображення в концепції національних інноваційних систем, яка, з одного боку, спирається на ідею щодо визначальної ролі гностичних факторів у забезпеченні позитивної інноваційної динаміки і, відповідно, про необхідність створення ефективної системи генерації, дифузії та усупільнення знань, а з іншого, – уособлює останні досягнення теорії та практики самоорганізації, координації та регулювання економічних систем із мережною топологією, надаючи можливість реалізувати в масштабах країни їх порівняльні конкурентні переваги. Йдеться як про відомі загальні переваги, характерні для соціальних мереж, так і про специфічні, притаманні їх економічним різновидам, як-от: детермінованість майбутнім, оптимальне сполучення централізації та децентралізації ресурсів, колегіальне прийняття рішень із частковим зняттям проблеми індивідуальної

обмеженої раціональності, уможливлення одночасного досягнення індивідуальних та колективних цілей внаслідок максимізації макроскопічного синергетичного ефекту інноваційних взаємодій та похідного зростання розподілених дольових часток учасників в абсолютному виразі, потужні синергетичні ефекти масштабу та різноманіття, мінімізація невизначеності, трансакційних витрат та ризиків опортуністичної поведінки учасників.

Місія НІС полягає у формуванні та розвитку ендогенних інноваційних підойм економічного розвитку, покращення суспільного добробуту, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та безпеки її руху в глобальному економічному просторі. Реалізація мети-імператива досягається шляхом неперервного удосконалення на інноваційній основі екогенетичних програм системотворення та національного відтворення, запобігання їх моральному старінню, модернізації та вибіркової авангардизації, узгодженої з національними пріоритетами розвитку. Комплементарними взаємопов'язаними завданнями НІС є: а) створення сприятливого середовища для активізації інноваційної діяльності економічних акторів і підвищення її результативності; б) зростання та покращення на внутрішньому ринку пропозиції інноваційних благ, підвищення попиту на них; в) розширене відтворення науково-технічного й інноваційного потенціалів національної економіки, знаходження суспільного консенсусу щодо напрямів та способів їх зміцнення, нарощування й актуалізації; г) розбудова інститутів розвитку та створення дієвого суспільного механізму їх фінансування; д) інноваційно-інвестиційна підтримка стратегічних пріоритетів розвитку країни; е) інтеграція в глобальний науково-технічний та інноваційний простір без ущемлення стратегічних національних економічних інтересів; є) підвищення статусних позицій країни на світових ринках об'єктів прав інтелектуальної власності та високих технологій, збільшення в абсолютному та відносному виразі привласненої їй резидентами глобальної інтелектуальної та технологічної ренти.

Завдання підвищення ефективності НІС обумовлює доцільність виявлення її параметрів порядку – ендогенних колективних величин, що визначають довгострокові тренд-тенденції розвитку та коеволюції системи, як цілісності, підкорюють поведінку сильно взаємопов'язаних із нею елементів зовнішнього середовища і, за їх посередництвом, функціонування надсистеми вищого рівня агрегації – національної економіки. Параметри порядку є потенційними об'єктами впливу з боку організаційно-регуляторної підсистеми, а їх динаміка – індикатором наближеності/віддаленості системи від точки біфуркації.

За результатами обробки масивів первісних даних, сформованих при рейтингуванні країн світу за методиками «Global Innovation Index INSEAD», «Social Progress Index», «Global Competitiveness Index», «Human Capital Index», «KOF Index of Globalization» у межах генеральної вибірки країн виявлено параметри порядку НІС: а) ВВП на душу населення та рівень технологічного роз-

витку, що характеризують умови перебігу інноваційних процесів з точки зору їх ресурсозабезпеченості, здатності і готовності сприймати та розповсюджувати інновації; б) стан сфери генерації, дифузії та прикладного використання знань генетичного – ресурсу інновацій; в) стан розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і рівня мережевої готовності суспільства, що, з одного боку, визначають спроможність і схильність акторів «працювати» із новими й новітніми формами представлення знань та інформації, технологіями їх обробки, а з іншого, – відображають наявність у приватному та суспільному секторах економіки передумов для використання й поширення ІКТ; г) рівень розвитку людського капіталу та соціальної сфери; д) рівень економічної свободи, відкритість середовища для підприємницьких та інноваційних ініціатив економічних суб'єктів.

Застосування методу рангової кореляції дозволило визначити фактори, дія яких обумовила істотні зміни в інноваційній ієрархії та рангових позиціях окремих національних економік за досліджуваний період (2010-2014 рр.). Виявлено істотний, наближений до функціонального, зв'язок між змінами рангової позиції країни в глобальному інноваційному рейтингу та змінами в рівні технологічного розвитку національної економіки, якості освіти, поширеності ІКТ, економіці знань, валових обсягах фінансування R&D.

Розвиток і підвищення ефективності вітчизняної НІС – завдання системного характеру, що потребує діяльності держави за багатьма, значимими для інноваційної макродинаміки, напрямками. Загалом усі регуляторні заходи доцільно об'єднати у дві групи. У першій мають бути сконцентровані заходи з централізованого управління коопераційними й інтеграційними процесами в науково-технічній та інноваційній сферах, що охоплюють та «парасольково» захищають сегменти НІС і проекти стратегічного загальнонаціонального значення, а також емісійні механізми прямої державної інноваційно-інвестиційної експансії, фінансовим підґрунтям яких мають стати ресурси національного бюджету розвитку. За результатами аналізу світового досвіду захисту стратегічно значимих секторів економіки та високотехнологічних галузей промисловості від чисельних внутрішніх і зовнішніх загроз виявлено, що найбільш ефективними є превентивні заходи, а саме: а) визначення на основі світових стандартів і законодавче встановлення мінімальних квот відповідних бюджетних видатків, надання їм статусу захищених статей інноваційної спрямованості, що апріорі унеможливує фінансування за залишковим принципом; б) встановлення відповідальності за недотримання вимог бюджетного законодавства щодо фінансування захищених статей бюджету.

У другій групі регуляторних заходів об'єднують заходи переважно непрямого впливу, орієнтовані на: а) формування ресурсної й організаційно-правової платформи та конкурентного середовища інноваційних взаємодій,

координації приватних інноваційних ініціатив та інноваційного кластеротворення; б) нарощування й актуалізацію інноваційного потенціалу національної економіки; в) підвищення якісних характеристик наявної технологічної структури, її здатності та готовності стати епіцентром генерації інноваційних ідей, запитів і пропозицій. Для цього слід широко використовувати інструментарій бюджетно-податкового регулювання, спрямований на запуск мультиплікативно-акселераційної хвилі прогресивних технологічних та інституційних змін.

Підвищенню абсолютного та відносного рівня валових інвестиційних видатків за прискореного зростання їх інноваційної частки сприятимуть: а) диференціація ставок оподаткування прибутку залежно від напрямку діяльності підприємства, характеру та цілей його використання, зокрема запровадження пропорційних і прирістних податкових знижок на проведення НДДКР і впровадження податкового кредиту на приріст інвестиційних видатків; б) встановлення пропорційної залежності між розміром ставки оподаткування комерційних банків і частки довгострокових інвестиційних кредитів в їх «кредитному портфелі», в) контроль інноваційної якості інвестицій казенних підприємств і підприємств, співвласником яких є держава; г) державні закупівлі вітчизняної високо- та середньовисокотехнологічної продукції; д) тарифна ескалація; е) легітимізація вимог щодо вмісту місцевих компонентів у продукції, що реалізується на внутрішньому ринку.

Критично важливою є розробка та прийняття в Україні Інноваційного кодексу, в якому має бути реалізований комплексний підхід до упорядкування інноваційних процесів. Структурні блоки кодексу повинні містити принципи, норми, правила та процедури, пов'язані із: збереженням та нарощуванням інноваційного потенціалу національної економіки України; прогнозуванням НТП, програмуванням та індикативним плануванням прогресивних структурних зрушень; національною інноваційною безпекою; суспільною експертизою та відбором національних пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку; преференціями інноваторам; захистом прав інтелектуальної власності; соціальним захистом науковців та інноваторів; міжнародною співпрацею в науково-технічній та інноваційній сферах; повноваженнями й компетенціями держави щодо координації та регулювання інноваційних процесів, зокрема щодо формування національного бюджету розвитку та розпорядження ним. Окремий блок має регламентувати засади розбудови національної інноваційної системи, форми інноваційного підприємництва та функціонування інноваційної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні, що є завершеною науково-дослідною роботою, запропоновано нове розв'язання актуальної проблеми формування тео-

ретико-методологічних основ пізнання еволюційної синергетики інноваційної динаміки національної економіки та обґрунтування заходів щодо її регулювання в умовах України. Виконане наукове дослідження дало змогу сформулювати такі висновки, що відображають вирішення поставлених завдань відповідно до визначеної мети:

1. На основі ретроспективного аналізу економічної теорії інновацій та інноваційної динаміки виявлені чисельні гносеологічні та методологічні прогалини в її предметному просторі (внутрішньо суперечливий тезаурус постнекласичної теорії інновацій; закони, що визначають внутрішню логіку відкритих інноваційних процесів, генетичні механізми та фактори інноваційних метаморфоз макроекономічної системи; невизначеність із співвідношенням між самоорганізацією та організацією в інноваційному макропроцесі; нечіткість та невпорядкованість множини факторів ефективності НІС), заповнення яких потребує поглиблених теоретико-прикладних досліджень на засадах сучасної методології, адекватної універсаліям та сучасній, багато у чому ексклюзивній онтології об'єкту пізнання.

2. Доведено, що загальною платформою дослідження інноваційної динаміки має виступати еволюційно-синергетичний метод, що обумовлює погляд на економічні системи будь-якого рівня агрегації як на складно-організовані, відкриті, людинорозмірні, нелінійні, підкорені в еволюційному русі імперативам самозбереження і саморозвитку. Із його застосуванням також відкриваються перспективи дослідження інновацій як носіїв, ініціаторів та каталізаторів якісної мінливості, як інструментів спрямованого удосконалення генетики економічних систем.

3. За результатами дослідження економічної генетики обґрунтовано, що об'єктом наступності, якісної мінливості та відбору в економічній системі виступає спадкова основа – закодована належним чином генетична інформація щодо: а) програми циклічного самовідтворення економічної системи; б) її функціонального призначення, цілей і ціннісних пріоритетів руху; в) механізмів самореференції та підтримки структурно-динамічної рівноваги; г) набору поведінкових інстинктоїдно-рефлекторних реакцій на типові порушення рівноваги й узвичаєні виклики середовища.

4. У межах обраного методологічного підходу запропоновано погляд на інноваційну динаміку як на специфічну форму еволюційного руху економічних акторів, засновану на множині різних за ступенем усупільнення процесів уречевлення й олюднення традиційних та (або) тільки креативних сутнісних сил людини. Керуючись імперативами самозбереження та самовідтворення, актори спрямовують свої дії на розширення особистого простору економічної активності, зняття обмежень прогресивного саморуху та підвищення рівня задоволення потреб. Засобом цілереалізації стають оригінальні якісні зміни екогене-

тичного матеріалу, обумовлені впровадженням штучних носіїв корисної новизни – інновацій – та вивільнення їх перетворювального потенціалу.

5. Засновуючись на дослідженнях мотиваційних засад та закономірностей інноваційних перетворень економічних систем, встановлено, що механізми самозаперечення старої та творення нової якості апріорі закладені в їх програми самовідтворення. Зазначені механізми активуються внаслідок інтенсифікації інноваційних потреб економічних суб'єктів, що спричиняється зміною їх цільових пріоритетів розвитку, відчутним посиленням унікальних загроз відтворенню та нетиповою антагонізацією суперечностей. Тож, найдієвішим способом забезпечити масове загострення інноваційних потреб і пожвавлення інноваційної активності є створення конкурентних умов, за яких для переважної більшості економічних акторів критично зростають втрати бездіяльності, а самовідтворення унеможлиблюється поза інноваційним шляхом. Щодо заохочувальної мотивації, то запорукою її ефективності є змістовна й інструментальна диференціація засобів впливу за цільовими адресатами із різною природною схильністю до економічної творчості й інновацій.

6. Доведено, що якісні метаморфози ядра спадковості макроекономічної системи визначаються рівнодіючою відкритих процесів, що паралельно відбуваються у трьох площинах і відображають: а) кругообіг між домінантними і латентними інноваційними генами, залежний від швидкості самогенерації та (або) запозичення нового і новітнього, механізмів заміщення інноваційними генами своїх домінантних попередників чи конвергенції із ними; б) закономірностохастичне загострення інноваційних потреб і мінливість пріоритетів руху протягом життєвого циклу системи; в) коеволюцію технологій та інститутів.

7. Спираючись на аналіз функціонального призначення та макроекономічних екстерналій інноваційної динаміки розкрито зміст адаптаційної, компенсаційної, протекціоністської, диференційної, когерентної та сигнальної функції інновацій. Аргументовано, що багатогранність наслідків інноваційної діяльності за результатами, масштабами та формами прояву дозволяє економічним акторам вибірково актуалізувати функціональні потенції інновації і використовувати їх для розв'язання конкретних проблем та суперечностей.

8. За результатами дослідження інноваційних процесів у мегаекономічній системі координат доведено, що стрімка глобалізація інноваційних взаємодій, становлення і розвиток відкритої моделі інноваційної динаміки – явище закономірне і мультикаузальне. Його підвалини розширюються у міру долучення до глобальної мережі інноваційних відносин все більшої кількості активних країн-учасників і зміцнюються через посилення їх взаємозалежності внаслідок поглиблення суспільного поділу праці, розвитку, диференціації та флексибілізації форм спеціалізації, кооперації та комбінування виробництва інтелектуально-інформаційного продукту й інноваційних благ.

9. У межах дослідження інституціональних макроформ інноваційної динаміки обґрунтовано, що інноваційні виклики глобальної конкуренції знаходять адекватне відображення в концепції національних інноваційних систем, яка:

- а) спирається на ідею про визначальну роль знань та інформації в забезпеченні позитивної інноваційної динаміки і, відповідно, необхідність створення ефективної системи генерації, дифузії й усупільнення знань;
- б) втілює в собі найбільш сучасне розуміння інноваційної динаміки як суспільного процесу «товаризації» знань, створення інноваційних благ і налагодження їх виробничо-комерційного впровадження, інтенсивність якого обумовлюється рівнем і гостротою конкуренції, а потужність кооперативних ефектів і результативність – дією інституціональних факторів;
- в) уособлює останні досягнення теорії та практики самоорганізації, координації та регулювання економічних систем із мережевою топологією, дозволяючи реалізувати в масштабах країни їх порівняльні конкурентні переваги;
- г) створює плідну основу для розробки структурно-промислової й інноваційно-інвестиційної політики, адекватної специфічним національним умовам.

10. При розкритті засад побудови та ефективного функціонування НІС встановлено доцільність виявлення її параметрів порядку – ендогенних колективних величин, що визначають довгострокові тренд-тенденції розвитку та коеволюції системи як цілості, підкорюють поведінку щільно взаємопов'язаних із нею елементів зовнішнього середовища і, за їх посередництвом, функціонування надсистеми вищого рівня агрегації – національної економіки.

За результатами обробки масивів первісних даних, сформованих при рейтингуванні країн світу за методиками «Global Innovation Index INSEAD», «Social Progress Index», «Global Competitiveness Index», «Human Capital Index», «KOF Index of Globalization» у межах генеральної вибірки країн виявлено параметри порядку НІС: а) ВВП на душу населення та рівень технологічного розвитку; б) стан сфери генерації, дифузії та прикладного використання знань; в) стан розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і рівня мережної готовності суспільства; г) рівень розвитку людського капіталу та соціальної сфери; д) наявні можливості для самореалізації особистості, відкритість середовища для підприємницьких ініціатив економічних суб'єктів. Визначено, що у країнах групи з середнім рівнем ВВП на душу населення факторами ефективності НІС також є: норма нагромадження, рівень податкового навантаження на бізнес, «висота» бар'єрів для зовнішньої конкуренції, інтенсивність внутрішньої конкуренції, здатність утримати від еміграції талановиті особистості, прямі іноземні інвестиції.

11. Доведено, що специфіка національної економіки України обумовлює доцільність побудови двополюсної моделі буття держави в НІС. На одному полюсі мають бути сконцентровані заходи за безпосередньою участю держави із

централізованим управлінням коопераційними й інтеграційними процесами в науково-технічній та інноваційній сферах, що охоплюють і захищають сегменти та проекти стратегічного загальнонаціонального значення. На другому полюсі об'єднуються заходи, орієнтовані на: а) формування ресурсної й організаційно-правової платформи та конкурентного середовища інноваційних процесів, координації приватних інноваційних ініціатив та інноваційного кластеротворення; б) нарощування й актуалізацію інноваційного потенціалу національної економіки; в) підвищення якісних характеристик наявної технологічної структури, її здатності та готовності стати епіцентром генерації інноваційних ідей, запитів і пропозицій. Показано, що для цього слід широко використовувати неемісійні механізми прямої бюджетної інноваційно-інвестиційної експансії та інструментарій бюджетно-податкового регулювання, спрямований на запуск мультиплікативно-акселераційної хвилі прогресивних технологічних та інституційних змін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Завгородня О.О. Інноваційна динаміка національної економіки: [монографія] / О.О. Завгородня. – Дніпропетровськ: Пороги, 2014. – 408 с.
2. Завгородня О. Глобалізація як сучасна стадія цивілізаційного розвитку / В. Білоцерківець, О. Завгородня // *Zarządzanie w dobie globalizacji (wybrane aspekty): [monografia]*; Red. В. Slusarczyk, W. Krupa. – Bratislava: vydavatel'stvo EKONOM, 2008. – С. 121-152. *Особистий внесок здобувача*: визначені методологічні основи дослідження інноваційних підойм економічної глобалізації.
3. Завгородня Е.А. Разрешение эколого-экономических противоречий как *modus vivendi homo sapiens* / В.В. Белоцерковец, Е.А. Завгородня, А.В. Летучая, В.Н. Тарасевич // *Экологические конфликты в современной системе природопользования: [монография]*; Под ред. С.Н. Бобылева, В.В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга. – 2010. – С. 76-83. *Особистий внесок здобувача*: розкрито роль інновацій у загостренні та вирішенні еколого-економічних конфліктів.
4. Завгородня О.О. Екогенетичні механізми інноваційної макродинаміки / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // *Экономика цивилизаций в глобальном измерении: [монография]*; Под ред. А.А. Пороховского, В.Н. Тарасевича. – М.: ТЕИС, 2011. – С. 287-314. *Особистий внесок здобувача*: розкрито економіко-генетичні засади інноваційних метаморфоз макроекономічної системи.
5. Завгородня Е.А. К началам экономической неосоологии / В.Н. Тарасевич, Е.А. Завгородня // *XXI век: интеллект-революция: [монография]*; Под ред. Ю.М. Осипова, Е.С. Зотовой. – Москва, Киев: Издательско-информационный центр Национального университета государственной налого-

вой служби України, 2012. – С. 249-256. *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано категоріальні проблеми некласичної теорії інновацій і запропоновано варіант їх розв'язання.

6. Завгородня О.О. Інформація та знання як провідні конструкційні елементи сучасної соціально-економічної реальності / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Інформаційне забезпечення систем прийняття рішень в економіці, техніці та організаційних сферах: [монографія]; Під заг. ред. Л.М. Савчук. – Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2013. – С. 7-23. *Особистий внесок здобувача*: досліджено взаємовпливи інформації, знань та інновацій, розкрито роль гностичного фактора в підтримці позитивної інноваційної динаміки.

7. Завгородня Е.А. Экономическая неосоология: предпосылки и концептуальные основы / Е.А. Завгородня // Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее: [монографія]; Под ред. В.М. Гейца, В.Н. Тарасевича. – К.: ЦУЛ, 2014. – С. 913-929.

Публікації у наукових фахових виданнях – 27, основними з яких є:

8. Завгородня О.О. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів / О.О. Завгородня, В.М. Тарасевич // Фінанси України. – 2000. – №3. – С. 18-25. *Особистий внесок здобувача*: розкрито вплив фіскальних ресурсів держави на динаміку інноваційно-інвестиційних макроекономічних процесів.

9. Завгородня О.О. Національний механізм державного регулювання інвестицій: етапи трансформації та наслідки функціонування / О.О. Завгородня // Теорії мікро-макроекономіки : Зб. наук. пр. – Вип. 5. – К.: Акад. муніципального упр., 2000. – С. 12-16.

10. Завгородня О.О. Засади і пріоритети інвестиційної політики держави / В.М. Тарасевич, О.О. Завгородня // Економіка і прогнозування. – 2001. – №1. – С. 66-76. *Особистий внесок здобувача*: визначені пріоритетні напрями активізації інноваційного капіталотворення в Україні.

11. Завгородня О.О. Моделі інноваційного розвитку національної економіки / О.О. Завгородня // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – Вип. 172. – С. 384-389.

12. Завгородня О.О. Структурна динаміка як фактор інноваційного розвитку національної економіки / О.О. Завгородня // Економіка України. – 2004. – №11. – С. 34-42.

13. Завгородня О.О. Функціональний аспект інноваційної динаміки / О.О. Завгородня // Економічна теорія. – 2005. – №4. – С. 18-29.

14. Завгородня О. Цивілізаційні аспекти економічного розвитку та теоретичні засади становлення постіндустріального суспільства / В. Білоцерківець, О. Завгородня // Зб. наук. пр. Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин

НАН України, 2006. – Вип. 48. – С. 95-100. *Особистий внесок здобувача*: розкрито роль інновацій в еволюційному поступі людства та становленні постіндустріального суспільства.

15. Завгородня О.О. Теорія інновацій: проблеми розвитку і категоріальної визначеності / О.О. Завгородня // Економічна теорія. – 2006. – №4. – С. 27-39.

16. Завгородня О.О. До питання про категоріальну визначеність інновацій / О.О. Завгородня // Європейський вектор економічного розвитку : Зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 2(3). – С. 60-67.

17. Завгородня Е.А. О методологических основах исследования устойчивого развития глобальной человекообразной системы / Е.А. Завгородня, В.Н. Тарасевич // Механізм регулювання економіки. – 2008. – №3, Т.1(35). – С. 124-136. *Особистий внесок здобувача*: розкрито методологічні підходи до дослідження еволюції економічних систем, з позицій синергетики охарактеризовано їх макроскопічні властивості.

18. Завгородня О.О. Посткризовий розвиток світової економіки: крах гедоністичної програми розвитку? / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Зб. наук. пр. Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – Вип. 57. – С. 128-136. *Особистий внесок здобувача*: доведено імперативність інноваційного розвитку глобальної економіки у посткризовий період.

19. Завгородня О.О. Еволюція методологічних засад дослідження нової економіки: від стохастичної перцепції до алгоритмізації пізнання / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2009. – № 4. – С. 6-13. *Особистий внесок здобувача*: визначені методологічні засади дослідження інноваційної динаміки.

20. Завгородня О.О. Механізми бюджетного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності: теоретико-методологічні аспекти / О.О. Завгородня // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного університету. – Чернівці: Книги-XXI. – 2009. – Вип. III. Економічні науки. – С. 253-263.

21. Завгородня О.О. Екогенетичні засади визначення нової економіки як інноваційної / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 29-37. *Особистий внесок здобувача*: визначено фактори та передумови реалізації перетворювального потенціалу інновацій.

22. Завгородня О.О. Генерація нового як базова ланка інноваційної нової економіки: історичні аспекти / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму: Зб. наук. пр. – 2011. – № 1(4). – С. 44-50. (Внесений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача*: розкрито загальне та історично обумовлене особливе в життєвому циклі економічних інновацій.

23. Завгородня О.О. Інноваційна динаміка: субстанціональні основи і категоріальний детермінізм / О.О. Завгородня // Європейський вектор економічного розвитку: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 1(12). – С. 73-82. (Внесений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

24. Завгородня О.О. До питання про генетику економічних систем / О.О. Завгородня // Європейський вектор економічного розвитку: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 2(13). – С. 375-383. (Внесений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

25. Завгородня О.О. Конструктивний діалог в ім'я розвитку фундаментальної економічної науки / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня, Г.М. Пилипенко, В.О. Корнівська // Економічна теорія. – 2012. – № 4. – С. 99-107. (Внесений до міжнародної наукометричної бази *РИНЦ Science Index*). *Особистий внесок здобувача*: розглянуто особливості відображення інноваційної проблематики у сучасній вітчизняній науці та науці країн СНД.

26. Завгородня Е.А. Об инновационных и экогенетических основаниях макроэкономической динамики / Е.А. Завгородня // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. – 2012. – № 6 (Т. 18). – С. 82-86 (Російська Федерація, внесений до міжнародної наукометричної бази *РИНЦ Science Index*).

27. Завгородня О.О. Мотиваційні засади інноваційної динаміки / О.О. Завгородня // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2013. – № 2. – С. 38-46. (Внесений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

28. Завгородня О.О. Цивілізаційні підвалини інноваційного економічного розвитку / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня // Формування ринкової економіки: Зб. наук. пр. – 2014. – № 31. – С. 145-153. *Особистий внесок здобувача*: досліджено особливості впливу цивілізаційних програм на глокальний інноваційний розвиток.

Публікації у матеріалах конференцій – 40, основними з яких є:

29. Завгородня Е.А. Приоритеты и механизмы инновационной политики / Е.А. Завгородня // Ломоносовские чтения 2004 г. : Матер. науч. конф. (г. Севастополь, 4-5 мая 2004 г.). – Севастополь: НПЦ «ЭКОСИ-Гидрофизика», 2004. – С. 290-291.

30. Завгородня О.О. Національна інноваційна система як стратегічний інститут розвитку / О.О. Завгородня // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21-23 вер. 2005 р.). – Д.: НГУ, 2005. – Т. 1. – С. 12-13.

31. Завгородня Е.А. Национальная инновационная система: макроаспекты партнерства государства и общества / Е.А. Завгородня // Новое качество экономического роста: инновации, инвестиции, конкурентоспособность : Сб. ма-

тер. Междун. науч.-практ. конф. (г. Минск, 25-26 окт. 2007 г.). – Минск: Право и экономика, 2007. – С. 406-407.

32. Завгородняя Е.А. Регуляторика экономической наследственности как эффективный механизм конструирования архитектуры будущего / Е.А. Завгородняя // Контуры экономики будущего: тезисы участников VII Международ. Кондратьевской конф. (г. Москва, 22-23 нояб. 2010 г.). – М.: МФК, 2011. – С. 223-225.

33. Завгородняя Е.А. Инновационная культура как фактор эффективного функционирования национальной инновационной системы / В.В. Белоцерковец, Е.А. Завгородняя // Перспективы инновационного развития Республики Беларусь: Сб. науч. статей II Международ. науч. конф. (г. Брест, 19-20 мая 2011 г.). – Брест: Изд-во БрГТУ, 2011. – С. 280-282. *Особистий внесок здобувача*: запропоновані індикатори специфічних характеристик національної інноваційної культури.

34. Завгородняя О.О. Методичні засади ідентифікації інноваційних змін в макродинаміці економічних систем / О.О. Завгородняя // Економічна кібернетика: реалії часу: Матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1-3 бер. 2012 р.). – Д.: Вид-во Маковецький, 2012. – С. 69-71.

35. Завгородняя О.О. Інноваційна ритміка довгострокових циклів / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородняя, В.М. Тарасевич // Діалектика взаємодії ринкових та інституціональних механізмів сучасної економічної динаміки: Матер. XXII Міжнар. наук.-практ. конф., II Міжнар. шумпетерівського екон. форуму (м. Чернівці, 26-27 вер. 2013 р.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 52-53. *Особистий внесок здобувача*: досліджено екогенетичні причини мінливої тривалості довгих хвиль.

36. Завгородняя О.О. Полісемантика відкритості регіональних економічних систем / О.О. Завгородняя // Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: Матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10-11 жовт. 2014 р.). – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014. – С.26-29.

37. Завгородняя О.О. Якість правового середовища як фактор інноваційного розвитку національної економіки (факторно-кореляційний аналіз) / О.О. Завгородняя, Б.О. Барбашов // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовт. 2014 р.). – Д.: ДДУВС, 2014. – С. 213-215. *Особистий внесок здобувача*: доведено зв'язок між правовими якістьма макроекономічного середовища та рівнем інноваційного розвитку національної економіки.

Публікації в інших виданнях – 9, основними з яких є:

38. Завгородняя О.О. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібн. (гриф МОНУ) / А.О. Задоя, В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородняя та ін.;

За ред. А.О. Задой. – К.: Знання, 2007. – 332 с. *Особистий внесок здобувача*: досліджено та типологізовано стратегії економічного розвитку, розкрито роль інновацій в посиленні динамічних конкурентних переваг національної економіки.

39. Завгородня Е.А. Устойчивое развитие: теория, методология, практика : Учебник (гриф МОНУ) / [Л.Г. Мельник, И. А. Александрова, А.И. Амоша и др.; Под ред. проф. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2009. – 1216 с. *Особистий внесок здобувача*: розкрито зміст еволюційно-синергетичного методу дослідження економічної динаміки.

40. Завгородня О.О. Економічна теорія. Національна економіка : підручн. (гриф МОНУ) / [В.М. Тарасевич, В.Я. Швець, В.В. Білоцерківець та ін.; За ред. В.М. Тарасевича]. – К.: Знання, 2012. – 270 с. *Особистий внесок здобувача*: проаналізовано специфічні характеристики національної моделі макроекономічної динаміки, розкрито засади побудови національної інноваційної системи України.

АНОТАЦІЯ

Завгородня О.О. Інноваційна динаміка національної економіки: еволюційна синергетика та засади регулювання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет», Дніпропетровськ, 2015.

У дисертаційній роботі сформовано теоретико-методологічні основи пізнання змісту, еволюційної синергетики та засад регулювання інноваційної динаміки національної економіки доби економічної глобалізації. Визначені джерела, рушії та процесуальні атрибути інноваційної динаміки, її спрямованість на удосконалення генетики економічної системи та підвищення рівня задоволення потреб економічних акторів, розкрито закономірності та фактори інноваційних метаморфоз макроекономічної системи.

Проаналізовано передумови становлення та розвитку відкритої моделі інноваційної динаміки, розкрито її особливості, провідні тенденції та поліморфізм.

Охарактеризовано національну інноваційну систему (НІС) як макроінститут самоорганізації та регулювання інноваційних процесів, виявлено її параметри порядку, а також фактори ефективного функціонування та розвитку. Розроблено та обґрунтовано рекомендації щодо регулювання інноваційної макродинаміки та підвищення ефективності НІС України.

Ключові слова: національна економіка, еволюція, економічна генетика, екогени, технологічний генотип, інновації, інноваційна динаміка, відкрита модель інноваційної макродинаміки, національна інноваційна система, параметри порядку, інноваційні ефекти.

АННОТАЦИЯ

Завгородняя Е.А. Инновационная динамика национальной экономики: эволюционная синергетика и основы регулирования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – Государственное высшее учебное заведение «Национальный горный университет», Днепропетровск, 2015.

Диссертационная работа посвящена решению актуальной проблемы теоретико-методологического обоснования эволюционной синергетики и регулирования инновационной динамики национальной экономики.

Обосновано использование эволюционно-синергетического метода исследования инновационной динамики, предполагающего рассмотрение инноваций как первичных носителей новизны и катализаторов генетических метаморфоз системы-реципиента.

Обоснованы технолого-институциональная биполярность и интерактивность ядра наследственности экономической системы, проведена его декомпозиция на микро- (ценности, знания, навыки, коллективные процедуры контроля) и мезоэлементы (рутины, фреймы рациональности, паттерны поведения). Аргументировано, что среди них знания – наиболее перспективный трансмиттер инновационных изменений и инструмент влияния на генетику экономических систем.

Для обозначения элементарных носителей экономико-генетической информации предложено использовать термин «экогены», а для обозначения их однородных и родственных агрегаций – «экосомы». Сформулированы авторские определения понятий «экономический генофонд», «экономический геном», «экономический генотип», «экономический фенотип».

Предложено определение инновационной динамики как специфической формы эволюционного движения экономических акторов, основанной на диалектике опредмечивания и очеловечивания их традиционных и (или) креативных сущностных сил и направленной на снятие ограничений самовоспроизводства путем селективных оригинальных качественных изменений генетики экономических систем, инициируемых и индуцированных носителями новизны – инновациями. Определены детерминанты, условия актуализации и ограничения реализации преобразовательного потенциала инноваций,

Обосновано инстинктоидное происхождение инновационных потребностей экономических акторов. Конкретизированы инновационные интересы функционально специализированных участников инновационного процесса (творцов, инноваторов-пионеров и имитаторов, инвесторов, потребителей/пользователей инновационных благ). Обоснована связь между периодической

массовой интенсификацией инновационных потребностей экономических акторов и циклической антагонизацией экономических противоречий.

Получила дальнейшее развитие концепция жизненного цикла инноваций в части раскрытия его фазовой специфики. Выделены зоны выраженного действия эвристического, бифуркационного и эмерджентного эффектов, порождающих специфические риски инновационной макродинамики.

Раскрыта полисемантика открытости экономических систем, в т.ч. обоснована определяющая роль инноваций в конструировании их открытого альтернативного будущего и снятия ограничений саморазвития.

Охарактеризованы основные комплементарные тенденции, обуславливающие интенсификацию, экспансию и ускоренную дифференциацию форм открытой инновационной макродинамики в глобальном экономическом пространстве.

Проанализированы макроэкономические экстерналии инновационной динамики. Выявлена полифункциональность экономических инноваций, раскрыты их адаптационная, протекционистская, дифференцирующая, компенсационная, сигнальная и когерентная функции. Эмпирически доказана значимая роль инновационного фактора в достижении стратегических целей национальной экономики.

По результатам обработки массива первичных данных методики «Global innovation index INSEAD» в пределах генеральной выборки стран конкретизированы прорывные конкурентные преимущества национальной инновационной системы (НИС), обеспечивающие повышение ранговой позиции страны в глобальном рейтинге инноваций.

Предложены ориентиры государственной регуляторной политики, направленной на ускорение инновационного развития национальной экономики Украины, авангардизацию и модернизацию ее технологического генотипа, повышение эффективности НИС.

Ключевые слова: национальная экономика, эволюция, экономическая генетика, экогены, технологический генотип, инновации, инновационная динамика, открывая модель инновационной динамики, национальная инновационная система, параметры порядка, инновационные экстерналии.

SUMMARY

Zavhorodnia O.O. Innovation Dynamics of National Economy: the Evolutionary Synergetics and Bases of Regulation. – Manuscript.

Thesis for getting a scientific degree of Doctor of Economic Sciences on the specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. – State Higher Educational Institution «National Mining University». – Dnipropetrovsk, 2015.

In the thesis there are formed the theoretical and methodological foundations of cognition of content, economic- genetic basics and institutional forms of innovation dynamics of the national economy of economic globalization era. With the evolution and synergetic position source drivers, procedural attributes, externalities innovative macrodynamics of national economy are defined. Also its focus on improving genetics of macroeconomic system is discovered. There has been proved the unconditional subordination of innovation needs and interests of economic actors evolutionary imperatives of self-preservation and self-development.

The preconditions of formation and development of open model of innovation macrodynamics are analyzed. Its characteristics, major trends and polymorphism are disclosed. Detected the polyfunctionality economic innovation, disclosed their adaptation, protectionist, differentiating, compensation and coherence functions. Using the methods of correlation and factor analysis allows to prove a significant role innovation factor in achieving the strategic aims of the national economy.

The national innovation system was characterized of as macroinstitute of self-organization, coordination and regulation of open innovation processes. There were significant its order parameters of universal and limited action. The breakthrough competitive advantages, which provide increase of rank the country's position in the global innovation ranking, are concretized. The recommendations for stimulate regulation of innovative capital-forming process in Ukraine are proposed.

Keywords: national economy, evolution, economic genetics, eco-genes, technological genotype, innovation, innovation dynamics, open model of innovation macrodynamics, national innovation system, order parameters, innovation externalities.

Завгородня Олена Олександрівна

**ІННОВАЦІЙНА ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ЕВОЛЮЦІЙНА СИНЕРГЕТИКА ТА ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ**

(Автореферат)

Підписано до друку 2 квітня 2015 р. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Ризографія. Ум. друк. арк. 1,9.

Тираж 150 прим. Зам. № .

Віддруковано в ТОВ «Роял Принт»
пр. Кірова, 97, м. Дніпропетровськ, 49054
тел. (056) 794-61-04(05)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4121 від 27.07.2011.